

Багатство Франка*

Високодостойна Громадо! — можна згадати приклад, що відразу освітлить життєвий подвиг Івана Франка.

Біля дверей Єрусалимського храму, званих "Красними", до апостолів Петра та Івана простягнув руку жебрак — калічний ногами від народження: сидючи при вході, просив милостиню.

Але грошей не було і в самих апостолів; вони виконали повеління Христа: "Зостав усе і йди за мною!".

Споглянувши нещасного Петро зворушився жалем; промовив: нема в нього ні золота, ні срібла, але може дати, що має.

Звелів каліці: — Іменем Ісуса Христа Назорея, кажу тобі, встань і ходи! — і підняв його за праву руку; недвига, сцілений, зразу ж почав ходити, в храм завітав з апостолами, славлячи ім'я Боже.

Петро, ставши сам убогий, як жебраки, дав каліці більше, ніж найбагатші жертводавці, коли приходили до святині.

Передавав, через свою руку, милість Божу: в чудесному оздоровленні; вона ж — дар духовний, що має всемогутню

'Промова в гірській оселі ("Верховина"): на Франкову річницю — коло його пам'ятника.

силу — не тільки сцілити недужого, але і звершити найвище: врятувати душу його для життя вічного.

Що виконав, іменем Господнім, апостол Петро при дверях храму в Єрусалимі, має світле значення для всіх століть і народів.

Але ми вже забуваєм про апостолів і пророків, і губим благодать, погружаючися в течію самозадоволеного існування серед матеріялістичних сутінків, як давні цивілізовані погани: скажім, в Картагені.

А знову, з ласки Творця, дано було дивний дозвіл декотрим: принести видноту правди в широкий присмерк; щоб знову погляди громадян звернулись до апостолів і пророків Єюжих, і щоб настали часи змилювання.

В XVIII віці любомудр Сковорода мандрував по Україні і всіх учив апостольської істини. Через півстоліття, Кобзар проголошував славу пророків: Єремії, Єзекіїля, Ісаї, Осії і також — первомучеників за віру Христову, неофітів, учнів апостола Петра.

І знову, десь через півстоліття, в духовних сутінках Іван Франко (1856-1916), засвітивши смолоскип, відгорнув завісу нашого забуття, і всі побачили — в святому світлі! пророка Мойсея, коли говорив з Богом і вів вибраний народ через палючу пустелю до землі обітованої.

Того, що робили Мойсей і Петро, — ніхто в новочасності не зміг; але з їх милостині дехто має частку: давати всім.

Не гроші, не золото і срібло! Бо, наприклад, Сковорода мав у своїй торбині тільки Біблію, сорочку і сопілку. А власність Шевченкова була тільки в його малюнках. Так само і Франко залишався немаєтний: з родиною жив серед постійної нужди.

Не могли дати нічого! — самі ледве перебивались. Але, в духовній тіні від апостолів і пророків, подали спраглим і голодним — більше, ніж найбагатші з милосердних осіб: подали хліб духовний. Правду подали:

таку сміливу, що за вислови її самі ж приймали переслідування протягом життя, чи злиденну скруту, каторжну муку, недугу і передчасну смерть. Але збагатили духовних калік — жебраків; помогли їм стати на ноги і ходити, в правді, подавши їм руку помочі. Вернули їм зір: світлом істини; вкріпили їм серце сміливістю, ствердивши їх право; показали їм напрямок.

Франко пішов до найбезправніших і найзлиденніших; до нуждарів — селян і ріпників, що добували нафтову ропу на Бориславських полях: там, мов змії, що в часи Мойсея нищили гебреїв серед пустелі, — замучували на смерть визискувачі.

Складаючи повість "Boa constrictor" (себто "Давун", "Змій-полоз"), Франко підводить голос за людей окрадених, висотаних і зведених до погибельного стану; їх цілий світ забув!

їх обкрутив чорними кільцями ворог; випив їх кров, піт і сльози, і скалічивши, покинув на голодне конання.

Серед багатьох тисяч отих страждених ближніх своїх став Франко і, не боячись ніяких злих сил, підніс голос у гучний поклик, звернений до сумління цивілізованої людности. Не втомлювався і не лінувався вести самотню війну за порятунок розбитих і ожебрачених душ! — протягом довгих років писав один твір по одному: про горе їх, роздавлених неситими. Поки і сам, стративши всі сили в надлюдській праці, аж до паралічу, — помер, як нужденна каліч.

Це дає нам зрозуміти, який великий огонь горів у грудях того чоловіка! — могутній незримий огонь, що ним він жив, зветься: любов, і зветься: правда. Франко був ним багатий.

Ніби в тіні від апостола, теж, не маючи, що дати з кишені він усім подавав без перерви милостиню від багатства правди.

Всю кров серця, в болях та сутужності життя, віддав, щоб на полі народному відродити той один квіт: правду; вона ж, якщо справжня, то, за висловом Паскаля, ніколи не буває сама, без любови.

Велика в ньому жила вона, — така була і його відраза до кривди нелюдів. Що і виразив його чудовий, як із бронзи викутий, вірш, значеннями символічний:

"Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! За те, що в груді ти ховаєш серце люте...

Відраза до всякої жорстокої кривди була досмертна, пройшовши через всі твори. Спадщина, в рукописах, складає понад 80 томів; а досі видано 20. Титанічна праця одного чоловіка! — він був не тільки першорядний письменник, світовою мірою, з неозоримою різноманітністю в поезії ліричній і повчальній, філософській і громадсько-політичній, в сатирі та історичній прозі, в оповіданні, повісті, романі, в драматичних творах, в перекладах з багатьох мов, — але був і великий вчений, дослідник нашої старовини, залюблений у пам'ятках духовности, Ретельно їх розшукував і вивчав, упоряджуючи величезні збірники.

Скрізь — послідовність аналітика з етичними та мистецькими принципами: як в заувагах про апокрифи і легенди з українського середньовіччя, оригінальні чи перекладні, — так і в розвідці про Данте (при перекладі з його поеми); і всюди так: з невтоленною спрагою правди і війною проти темряви насильників. Проти беркута з лютим серцем.

Образ беркута — алегоричний; уособлення хижости і демонічної злоби, де б вона не діяла і панувала. Чи то в дикому татарському нашесті, як показано в історичній повісті Франка, хоч там вжиток самого слова "беркут" — інший; чи в спокусі гріха, проти якого здійснює подвиг Іван Вишенський, відлюднюючися в печері над прірвою; чи в безжалісних визискувачах, як головоногах, що присмоками обплутують ріпників; чи в історичній експансії духовного і фізичного невільництва з півночі, що

розглядив Франко і затаврував як розтління і болото під вивіскою "прогресу"; чи в нашому "ботокудстві": дикості міщухів, заскорузлих, оскаженілих з ненависти до духовного світла, гасителів живого життя серед суспільства; чи в примарі Азазеля, духа тьми, пекельника, який спокушає Мойсея в пустині: спокушає з моторошною підступністю, прибравши навіть ніжний голос матері пророка.

Найгіркіші сторінки в поемі "Мойсей" і найповніші болем — ті, де розкривається постійна, подібна до української, братоненависницька колотнеча: коли Авірон і Датан сіють розбрат між гебреями. Народ покликано, устами пророка, до найвищого духовного призначення в світі, але він розгублюється в наріканні та заколоті, при мізерності щоденного життя; серед пустелі, повної небезпек та злигоднів, виявляє свою вдачу — ніби невироблене залізо. Буде огонь провиди Божого розпалювати його і молот волі небесної часто бити, щоб він скріпився для здійснення призначеного, бо від того залежить весь плян порятунку людського роду навіки. Боговибраний народ повинен був оновлений прийти до землі, де, над Віфлеємом, засвітиться зоря, провішуючи всім початок спасіння.

При найвищому призначенні, супроти якого повстають найнищіші почування людської натури, — судилось діяти пророкові, що через нього говорить небо. Він, на Боже повеління, воздвиг на перекладині стовбовій, як знамено — мідного змія: найвищий символ Старого Заповіту. Змія на високій хрестовині пророк поставив проти фізичної смерті, коли гинули від гадючої отрути в пустелі: хто, вжалений, піднімав погляд вгору, на блискучого змія з міді, як на провісний символ Розп'яття за людські гріхи, — той рятувався.

Стоять у Біблії, у двох заповітах, два високі знамена спасіння. Близько до першого, символічного, відбувається дія Франкової поеми. В ній — один з епізодів неминучого ходу подій, накреслених в пляні Вседержителя.

Франко переніс, при особливому поетичному освітленні, великі здогади — до української дійсності. І видно: ми, як народ, робимо

переступ, подібно до гебреїв. Від дороги високого духовного призначення відхилилися в заколоти і чвари, спричинені обставинами приземного побуту, обмеженого смертю. Мета "мирська", зокрема політична, — мета, що креслиться в крузі матеріяльного існування, стала в нас над духовними прагненнями, над турботами про вічну долю кожної душі. В цьому наш переступ проти Духа, і ми караємося століттями в лазурях лиха і будемо далі каратися, аж поки, Христовою силою, — подужаємо наш гріх.

Замість найкращих вершин, так часто вибираємо найгірші "низини" — знов означаючи словами Франка. Але це нікому не в осуд; тільки заувага про дійсність.

Бо радує одно: з'являються, зрештою, первовістя нового Відродження народного духу, після трагічних десятиліть, — і видно: біля світильників Біблії пролягає найкращий поступ, беручи собі нескортну силу.

В поемі Франка страдницькою дорогою йшли покликані: з країни рабства — через пустиню — до щедрої землі свого майбутнього.

Похід гебреїв, крім високоповчальної історичної справжності, має найвищий духовний змісл для вічності, як прообраз долі всіх душ людських — їх визволення сипою Божою, при великих знаменнях, з-під лютої влади гріха, пекла і диявола, і хід їх, пісками спокути, до блаженного світла обітованого раю. Керівником гебреїв у поході був Мойсей, — так божественним провідником безлічі людей на дорозі від погібелі до вічного спасіння єсть Ісус Христос.

Два високі і страшні знаки, що стали знаками милости і визволення, стоять над цими напрямками.

На дорозі спасіння всього людства стоїть розп'яття

Христа, бо він, єдиний безгрі —>ніс на собі всю зміїну

потворність людських гріхів зет і викупив їх своєю

кров'ю в неслівських муках і с. . Хто з людей вкушений отруйною змією гріха, — повинен з молитвою звернути очі вгору, до розп'яття, до серця Христового, до образу в стратотерпному вінку, і тоді врятується: для життя вічного, в воскресінні.

Франко в поемі зобразив з болісною скорботою, як заколоти і бунти підбурених гебреїв проти Мойсея — руйнували божественний плян порятунку і відтягали від пошуків найбільшого духовного світла.

Водії заколоту, Авирон і Датан, отруювали серця, казавши: навіщо нам шукати якихсь великих духовних правд, і що нам з тієї заслуги, коли знайдем їх для людської вічності? — то примара! Тільки тут, на землі, здобуваймо заможність, владу, зверхність: як народ і як держава.

То були руїнники всього Божого призначення, покладеного на народ.

Сказано в Біблії про їх загибель: вони стали з прибічниками, взявши кадильниці в руки — супроти Мойсея, як вороги його, і тоді жажливі громи небесні і огонь розірвали землю, — безодня, розкрившись, поглинула їх. Зосталися срібні кадильниці і перековані були в аркуші: на потребу при устаткуванні храму.

Але в поемі Франка закінчення інше: заколотники перемогли пророка і вигнали його в пустиню. Горюючи, прощається він з гебрейськими дітьми, що провожають його в вигнання.

Наприкінці дано в поемі просвіт: як юнацтво, зрісши на силі, домагається перемоги для справи пророка.

Франко за життя зазнав лихого переслідування і зневаги від земляків; декотрі при зустрічі плювали йому на черевики, замість привітання, і звали собакою, — то ж він і свою гіркоту виспівав у геніяльній поемі. Але сподівався: нове покоління переможе з ідеєю, в яку непохитно вірив.

Ось ви, юнацтво, належите до сподіваного покоління; нехай зостанеться в пам'яті вашій назавжди слово того великого, самовідданого чоловіка.

І збережеться надія: незабаром вільні люди по всій Україні відзначать річницю Франка, хто в модерний час, попереду політично-державної соборности, об'єднав українців з різних земель, читачів своїх, в одну братерську громаду: силою правди, простої і доброї, як наш хліб.